

СИРОТОВ О. А.

доктор філософії,
начальник чергової частини
(Відділення поліції № 1 Одеського
районного управління поліції № 2
ГУНП в Одеській області,)
ORCID ID: 0000-0002-4818-385X

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.108>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЗАКОННІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Актуальність статті полягає в тому, що в сучасних реаліях, організаційно-кадрова структура Національної поліції України є однією з найбільших серед правоохоронних відомств. В органах та підрозділах поліції несуть службу тисячі осіб, кожен з яких щоденно ризикує життям, забезпечуючи публічну безпеку, порядок на території України та, в окремих випадках, оборону держави. За даних умов важливо, щоб працівники Національної поліції України отримували гідний соціальний захист відповідний рівню складності їх трудової діяльності, що залежить від стану дотримання при цьому вимог принципів верховенства права та законності. Метою статті є встановити зміст та значення верховенства права та законності, як фундаментальних засад організації та забезпечення соціального захисту поліцейських. На підставі аналізу законодавства України та наукових джерел встановлено сутність та значення верховенства права, законності, як фундаментальних засад організації та забезпечення соціального захисту поліцейських. Проаналізовано особливості верховенства права, як вимоги панування права в суспільстві та державі. Виділено правові засади, які закріплюють основи верховенства права. Оцінено сутність законності як принципу, режиму та методу регулювання суспільних відносин. Визначено, що як фундаментальна засада соціального захисту поліцейських законність передбачає, що забезпечення соціальних прав та інтересів службовців органів та підрозділів Національної поліції України відбувається виключно за рахунок процедур, заходів та операцій, які прямо передбачено положеннями законодавчих та підзаконних актів, а посадові особи державних органів уповноважені на реалізацію останніх опираються в своїй діяльності тільки на нормативно встановлені права та обов'язки. Зроблено висновок, що верховенство права та законність мають фундаментальне значення в основі правового регулювання соціального захисту поліцейських. За рахунок дотримання передбачених даними вихідними засадами вимог організація та забезпечення реалізації соціальних прав та інтересів працівників органів та підрозділів Національної поліції України не просто відбувається в правових координатах, але й має високий ступінь ефективності.

Ключові слова: верховенство права, законність, принцип законності, правові принципи, соціальний захист поліцейських, Національна поліція України, принципи соціального захисту.

Sirotov O. A. The rule of law and legality as fundamental principles of organizing and ensuring social protection of police officers

The relevance of the article lies in the fact that in modern realities, the organizational and personnel structure of the National Police of Ukraine is one of the largest among

law enforcement agencies. Thousands of people serve in police bodies and units, each of whom risks their lives every day, ensuring public safety, order in the territory of Ukraine and, in some cases, the defense of the state. Under these conditions, it is important that employees of the National Police of Ukraine receive decent social protection corresponding to the level of complexity of their work, which depends on the state of compliance with the requirements of the principles of the rule of law and legality. The purpose of the article is to establish the content and meaning of the rule of law and legality, as fundamental principles of organizing and ensuring social protection of police officers. Based on an analysis of the legislation of Ukraine and relevant scholarly sources, the essence and significance of the rule of law and legality are established as fundamental principles of the organization and provision of social protection for police officers. The specific features of the rule of law as a requirement for the supremacy of law in society and the state are analyzed. The legal foundations that enshrine the core elements of the rule of law are identified. The essence of legality is assessed as a principle, a legal regime, and a method of regulating social relations. It is determined that as a fundamental principle of social protection of police officers, legality provides that the social rights and interests of employees of bodies and units of the National Police of Ukraine are ensured exclusively through procedures, measures and operations that are directly provided for by the provisions of legislative and regulatory acts, and officials of state bodies authorized to implement the latter rely in their activities only on the normatively established rights and obligations. It is concluded that the rule of law and legality are of fundamental importance in the basis of legal regulation of social protection of police officers. Due to compliance with the requirements provided for by these initial principles, the organization and provision of the implementation of social rights and interests of employees of bodies and units of the National Police of Ukraine not only takes place in legal coordinates, but also has a high degree of efficiency.

Key words: *rule of law, legality, principle of legality, legal principles, social protection of police officers, National Police of Ukraine, principles of social protection.*

Актуальність теми. В сучасних реаліях, організаційно-кадрова структура Національної поліції України (далі – НПУ) є однією з найбільших серед правоохоронних відомств. В органах та підрозділах поліції несуть службу тисячі осіб, кожен з яких щоденно ризикує життям, забезпечуючи публічну безпеку, порядок на території України та, в окремих випадках, оборону держави. За даних умов важливо, щоб працівники НПУ отримували гідний соціальний захист відповідний рівню складності їх трудової діяльності, що залежить від стану дотримання при цьому вимог принципів верховенства права та законності.

Стан дослідження проблеми. Принципи права – це одна з ключових основ вітчизняної теорії держави і права. Визначенню їх зміст, різновидів та інших особливостей приділяли увагу численні науковці, зокрема, А.М. Бабенко, О.О. Борисова, Ю.О. Волошин, Т.Н. Добровольська, А.М. Колодій, В.О. Котюк, М.В. Цвік, І.О. Шаповалова та багато інших. Втім, особливості прояву окремих правових принципів в рамках конкретних сфер суспільних відносин все ще залишаються поза увагою вчених. Зокрема, до цього часу не знайшли свого опрацювання такі вихідні засади, як верховенство права та законність у межах проблеми соціального захисту поліцейських.

Метою статті є встановити зміст та значення верховенства права та законності, як фундаментальних засад організації та забезпечення соціального захисту поліцейських. Завдання статті, з огляду на запропоновану мету включають в себе: 1) опрацювання сутності верховенства права, як правової засади діяльності поліції в цілому, а також соціального захисту поліцейських у тому числі; 2) виділення специфіки законності в координатах піднятої в статті проблеми.

Новизна наукового дослідження пов'язана з тим, що це перша робота в якій праведно комплексну наукову оцінку змісту та значення принципів верховенства права та законності, як фундаментальних засад організації та забезпечення соціального захисту поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Почати аналіз варто із виділення сутності принципу верховенства права, який прямо згадується в конституційних положеннях. Згідно до статті 8 Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1].

Даний принцип також згадується в статті 6 Розділу II Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII: «Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [2].

Втім, недоліком як конституційних, так і законодавчих положень є те, що в них представлено лише окремі ознаки принципу, однак не розкрито сутність повноцінно внаслідок чого виникають складності його інтерпретації у контексті предмету дослідження. Часткове виправлення даної ситуації можна знайти в Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 №15-рп/2004 відповідно до якого верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права, вказується в рішенні, є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [3].

Серед науковців принципу верховенства права приділив увагу Г.І. Дутка на думку якого зміст вказаної вихідної засади, полягає у тому, що права людини визнаються вищою соціальною цінністю і мають загальнорегулятивне значення. Даний принцип передбачає, насамперед, верховенство Конституції, що закріплює і гарантує визнаний міжнародним співтовариством каталог прав людини, а також дотримання конституційної вимоги про правовий характер законів, найбільш предметним критерієм якого є невідчужувані права людини [4, с.9].

С.П. Головатий зауважує, що «верховенство права – це ідея виключно природного права, доктрини природного права, тобто – ідея, яка виникла на визнанні одного факту: людина як істота природи з'являється на світ з певними правами і свободами, яких їй ніхто не дає і ніхто не має права від неї відібрати. І ці права та свободи називаються основоположними, які є невідчужуваними» [5, с.85–86].

За зауваженням А.П. Зайця, принцип верховенства права – це сукупність таких складових: принцип мінімальної достатності правового регулювання суспільних відносин і всезагальності права, принцип зв'язаності держави правами і свободами громадян, принцип позапартійності права, його відносної самостійності щодо політичних сил; верховенство Конституції та законів України [6, с.3].

П.М. Рабінович відзначає, що верховенство права може бути інтерпретоване як пріоритетність у суспільстві насамперед прав людини та проявляється головним чином у таких рисах державного і громадського життя: закріплення у конституційному та інших законах

держави основних прав людини (закони, які суперечать правам і свободам людини, є неправовими законами); панування в суспільному і державному житті таких законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому загальнолюдські цінності та ідеали – насамперед права і свободи людини (адже людина поважає свою думку і волю, і збіг останньої зі змістом законів обумовить повагу до позитивного права); врегулювання відносин між особою і державою на основі загально дозволеного принципу: «особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; взаємовідповідальність особи і держави [7, с.67].

Згідно до роздумів С.П. Погребняка верховенство права – це панування права певного змісту. У цьому випадку право стримує державу не фактом існування правил і процедур; воно обмежує державу за змістом її юридичних актів. Для демонстрації цієї ідеї слушною є метафора «верховенство права над законом». Основними цінностями, що асоціюються з цим аспектом, є гідність людини, стриманість державної влади. Матеріальний аспект верховенства права передбачає, що норми права мають відповідати: 1) стандартам основоположних прав і свобод; 2) загальним засадам права, іншим принципам природного права. Виконання вимог, що випливають з матеріального аспекту верховенства права, зокрема, забезпечується: 1) уявленням про обмеженість впливу держави на зміст права; 2) наявністю чітко викладеного переліку прав людини, зафіксованого насамперед в конституції; 3) принципом поділу влади; 4) наявністю ефективної судової системи; 5) міжнародними угодами з прав людини; 6) належною правовою процедурою; 7) принципом пропорційності; 8) принципом добросовісності; 9) сильною конституційною традицією та відповідною загальною культурною ситуацією [8, с.22-23].

Таким чином, принцип верховенства права вимагає, щоб організація та забезпечення соціального захисту поліцейських відбувалось: по-перше, виключно в правовому полі держави з урахуванням усіх встановлених конституцією гарантій; по-друге, за умови неухильного дотримання прав та свобод людини і громадянина, які в повному обсязі доступні поліцейським; по-третє, із визначенням життя, здоров'я та інтересів поліцейських, як найвищої соціальної цінності, захист якої – прямий обов'язок держави.

Наступний принцип законності виходить із верховенства права, але не має із ним повноцінної тотожності. У працях В.В. Копейчикова відзначається, що законність є один з основоположних принципів діяльності державних органів, громадських організацій, роботи посадових осіб і поведінки громадян. Дотримання законності є найважливішим напрямком формування правової держави. Законність – це такий режим державного і суспільного життя, при якому забезпечується повне й неухильне дотримання і виконання законів, під законних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами [9, с.208]. За тлумаченням Л.В. Мелех законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, резюмує вчений, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію [10, с.4]. Законність, пише В.А. Грабельников, це сукупність різноманітних, але однопланових вимог, пов'язаних із відношенням до законів і втілення їх у життя: вимоги точно і неухильно дотримувати закони усіма, кому вони адресовані; вимоги дотримувати ієрархії законів та інших нормативних актів – конституційний закон володіє вищою юридичною чинністю, закон Верховної Ради вище постанови уряду; вимоги того, щоб ніхто не міг скасувати закон, крім органу, що його видав (незаперечність закону). На думку автора поняття законності тісно зв'язано з такими поняттями як правопорядок (тобто правові відносини між людьми, що складаються на основі й у рамках закону), демократія (тобто діяльність правової держави, у якому очолюють законодавчі органи, а всі інші не тільки підлеглі закону, але бачать своє призначення у втіленні законів у життя), дисципліна і законність – це два взаємопов'язаних поняття. З одного боку, законність є частиною державної дисципліни (зокрема службової).

Усі вимоги законності, звернені до державних службовців, у тому числі і до працівників органів внутрішніх справ, складають одночасно і зміст дисципліни. З іншого боку, остання містить у собі деякі суто моральні вимоги, не закріплені безпосередньо в нормах права [11, с.151].

Натомість за тлумаченням О.П. Нагорного законність – це багатогранне і багатоаспектне явище, яке проявляється у вигляді принципу, методу і режиму і полягає в обов'язковому дотриманні і виконанні законів та підзаконних актів органами державної влади, місцевого самоврядування, посадовими особами, а також уповноваженими на те особами [12, с.13].

В.О. Котюк доводить, що законність – це метод і режим діяльності державних органів і громадян. «Законність – це особливий режим або процес діяльності держави та інших суб'єктів суспільних відносин, суть якого зводиться до трьох основних вимог: 1) наявність добре продуманої системи правових законів і підзаконних нормативно-правових актів; 2) точне і повне закріплення правового статусу (прав і обов'язків) всіх учасників правовідносин; 3) точне і неухильне виконання і дотримання законів та інших нормативно-правових актів всіма посадовими особами і громадянами», – вважає автор [13, с.109-110].

Зміст законності знаходить широкого розкриття в положеннях Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII, а саме: «Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України. Під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

За конституційними нормами законність пов'язується з правовим порядком. Даному питанню приділено увагу в статті 18 Основного закону де вказано, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2].

Як фундаментальна засада соціального захисту поліцейських законність передбачає, що забезпечення соціальних прав та інтересів службовців органів та підрозділів НПУ відбувається виключно за рахунок процедур, заходів та операцій, які прямо передбачено положеннями законодавчих та підзаконних актів, а посадові особи державних органів уповноважені на реалізацію останніх опираються в своїй діяльності тільки на нормативно встановлені права та обов'язки.

Висновки. Як показує проведене дослідження, верховенство права та законність мають фундаментальне значення в основі правового регулювання соціального захисту поліцейських. За рахунок дотримання передбачених даними вихідними засадами вимог організації та забезпечення реалізації соціальних прав та інтересів працівників органів та підрозділів Національної поліції України не просто відбувається в правових координатах, але й має високий ступінь ефективності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. №72/1. Ст.2598.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №40-41. Ст.379.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш

м'якого покарання): рішення від 02.11.2004 №15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. №45. Ст.2975.

4. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київський Національний Університет ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 203 с.

5. Головатий С. П. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право : матеріали міжнар. конф. „Верховенство права: питання теорії та практики”*. 2006. № 1. С. 13–14, 85–90.

6. Засць А. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування). *Вісник Академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 3–13.

7. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 136 с.

8. Погребняк С.П. Основоположні принципи права: автореф... дис... д.ю.н. : 12.00.01. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2009. 37 с.

9. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

10. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2010. 21 с.

11. Грабельников В.А. Організація охорони громадського порядку в санаторно-курортних та інших зонах відпочинку громадян: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Київ: Національний аграрний університет. 2007. 202 с.

12. Нагорний О.П. Законність в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ та шляхи її удосконалення: автореф... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Київ: Національна академія внутрішніх справ. України. 2003. 21 с.

13. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій. К.: Вентурі 1996. 208с.

